

валости, які ведуть на шпилі нашого світу". Теперішнє життя менш щасливих демократій це джунглі, які вимагають суворих, не демократичних законів. Муштра чи „тиранія“, про яку говорить Карлейль здаласяби дуже розхлябаному демократичному сіспільству без догм і без загальношанованих правил. Абстрактними програмами дійсности не перемінити, лиш людьми. І ті люди, ті Вільгельми Завойовники, повинні народитися, подібно як в Італії — щоб перемінити ледачу расу безжурних ляццаронів — в міцний колектив. Без них гниття треватиме далі. Діспропорція між новою епохою і старими навичками життя й думання мусить устати. ХІХ вік, вік демократії — скінчився.

Др. Володимир Галак

Київська катастрофа

Трицятого серпня 1919 р. злучені наші війська прорвали російське боєвище над Ірпенем, на лінії Бровки—Білгородка—Ігнатівка та своїми стежами заняли столицю—Київ.

В книзі „Наступ Українських Армій на Київ“, ген. Капустянський називає цю хвилину апогеєм нашого війська! Бо дійсно був це найбільший воєнний успіх армії. Мрії голодних, босих, обдертих, перетомлених довгими походами старшин і стрільців ставали дійсністю, а їх молодеча жертва життя і крові приносила видимі успіхи.

Та коли день 30. VIII. буде днем слави, то вже слідуєчий день 31. серпня історик назве днем київської катастрофи; бо від тоді починається повільне завмирання армії на всіх боєвищах: на півночі під Коростенем та Житоміром; на сході під Києвом; на півдні під Чечельником та Вапняркою. Державна адміністрація завалюється цілковито, уряд невсилі розв'язати біжучих питань новозорганізованої держави і своїм безділлям доводить армію до повної загибелі: у полі та у тифозних лічницях.

Наче в калейдоскопі пересуваються перед нашими очима події не цілих сімох місяців: у вересні відступ зпід Києва, бої під Андрушівкою—Бердичевом; осіння плюта, тиф. У жовтні похід на Липовець—Брацлав, бої з Денікином, відворот на Винницю; у листопаді місяці перемиря, тиф десяткує армію, зимовий похід на Бердичів; у грудні відступ на Жмеринку! У січні 1920 р. неопалені залізничні вагони повні стрілецьких трупів, похід на Балту. У березні замирення з більшовиками, а вже в квітні знову на іншим боєвищі під Летичевом, повстання проти більшовиків, бій на два фронти та—розоруження галицьких частин в с. Дяківцях в квітні 1920 р.

З неумолимою послідовністю гряде подія за подією та мститься за суспільні гріхи батьків наших.

Осуд одиниць в тодішньому військовому і державному

проводі, згадка про їх заслуги, провини чи державні злочини, їх організаційні здібності чи безвартність, належать до історика. Моїм завданням — як це буде можливе в короткій статті — є:

а) Прослідити ті протидержавницькі думки, нуртуючі в нашій суспільності, які безпосередно спричинили київську катастрофу, та

б) Використовуючи мої особисті спостереження та досвід, звернути увагу на корективи, які треба внести в наше суспільне виховання, щоби київська катастрофа не повторилася.

Держава—це організація певно означеної, замешкалої території на чолі з урядом, який має повну контролю над її населенням. Історія вказує, що кожна держава завдячує своє існування оружній силі народу, його армії і флоті. Іншими словами, державне життя нації залежить в простій лінії від її вміння зорганізувати свою оружну силу так, щоби вона успішно берегла границь держави навні та дала змогу урядові вести контролю над населенням внутрі. Пересякля думками світового мира, не розуміла цього життєвого закону наша довоєнна суспільність, ні наші політичні партії з часів визвольної війни.

На українських землях під Австрією, де наша суспільність гляділа на вихованців вйськових шкіл як на ледарів, непридатних до ніякої хосенної праці, війна застала пять мільонів українців з одним старшиною генеральної булави (ген. В. Курманович), одним командантом дивізії (ген. Лаврівський), одним генерал-лікарем, аудитором та кількома полковниками і горсткою молодих старших хорунжих та четарів. Загальне число тих старшин не вистарчало навіть у сотій части на обсаду старшинських постів в австрійських полках з більшістю українських нояків. Трохи покращали відносини в час світової війни та виховати старших досвідчених старшин було неможливо.

На Україні булавних старшин було більше, однак був це елемент національно несвідомий. Тому не диво, що коли довелось нам організувати свою армію, наслідки були страшні. Після подань сот. О. Кузьми в книзі „Листопадові Дні“ наші військові сили у Львові дня 21. листопада 1919 р. начисляли харчевого стану 161 старшин та 4517 стрільців.

В тойже день сили противної сторони були: 572 старшин та 4.746 стрільців, або пять старшин на одного нашого! Та багато гірше було при дальшій організації армії. В сотні, яка в австрійській армії має 5—6 старшин, був у нас один або двох. В батерії полевих гармаг замість 5 старшин був 1, в найкращому двох. Число старшин при командах бригад, полків чи корпусів було смішно мале, колиб порівняти з подібними установами других армій.

Десятий артилерійський полк, один з найкращих боє-

вих гарматних полків У.Г. А., в повному складі чотирьох полевих батарей, полкового штабу, харчевої і муніципної валки, разом поперх 800 людей і 1000 коней, мав разом 10 старшин. Їм доводилось повнити ту службу, яку в американській чи другій армії — в такому ж полку — повнить 30 старшин.

А я переконаний, що не було одного гарматного полку в австрійській чи американській армії, який перебув стільки боїв, як десятий чи який другий гарматний полк нашої армії.

В десятеро гірші були обставини в Дієвій Армії (Вел. України), хоч там заповняли ці місця в революційний спосіб, підносячи в отамани і полковники людей без належного військового вишколу. Коли Галицька Армія була надто консервативна в підготовці старшин і не використала як слід навіть підстаршинських кадрів, то в Дієвій Армії в скорому часі зародилося від полковників без полків. Наслідок був такий, що команданти — як це каже сам інспектор армії У.Н.Р. полк. Кедровський, — втратили контроль над своїми частинами і для заведення карности у війську треба було творити Військову Інспектуру. Дотого ж військовий провід не використав двох літ революції до підготовки кадрів для організації армії.

Чисельно, наші старшинські кадри були за малі, щоби zorganizувати потрібну армію. Не краще було і відносно якості старшин.

Коли брати під увагу лише боеву здатність старшин, то був це прегарний, військовий матеріал; відважний, з досвідом світової війни та повний посвяти. Та змінені господарські, політичні і суспільні відносини жадали від старшин не тільки воєнного знання, але і творчо-організаційного хисту, знання місцевих, господарських і політичних відносин, вміння негайно налагоджувати місцеву адміністрацію та скоординувати її працю з працею боєвих частин армії та запілля.

Ще до війни ми читали, що Україна це „медом і молоком текуча“ країна. Якеж було наше розчарування, коли по переході Галицької Армії за Збруч в липні 1919 р., ні населення, ні армія не мали соли, нафти, білля, сірників, навіть звичайного мила і... хліба! Наші вози і гармати без масти, скрипіли наче гайвороння, а літаки, авта та залізничні вагони лежали безчинно.

І ми вже розуміли, що нам треба захопити і то скоро, Донецький басейн з вугіллям і залізом побережжя Ч. Моря з покладами соли, та Кавказ і Борислав з нафтою. По здобуттю м. Дунаївців, ми зачали цінити і краєву індустрію, бо там сукном одягли військо. У Винниці і Бердичеві ми взули наших стрільців, а київські цукровні прохарчували цілу армію.

Так поступенно старшини і стрільці зачали розуміти, що перше завдання армії — захопити таку територію, яка вповні забезпечила б фізичне існування народу та дала армії всі необхідні воєнні припаси. Ми зрозуміли добре і значіння індустрії для самовистарчальности народу та потребу необхідних продуктів. Словом ми практично вчилися народнього господарства у всіх його ділянках, та у перше зміркували, значіння господарчої самовистарчальности.

Не менш були ми розчаровані нашим довоєнним знанням поземелля України. У нашій літературі були гарні описи рівного Поділля, Київщини, Херсонщини та других околиць, з їх ріками, ставами та романтичними греблями. Та вивчили ми цей терен тільки тоді, коли треба було пройти таку подільську „річку“ з гарматами, а тоді рівне Поділля було більш непроходиме, ніж Карпати! Обозні вози звичайно залишались в багні гребель. Мершій треба було переводити реорганізацію частин, а навіть змінити боєву тактику, щоби приноровитись до обставин поземелля.

Посуваючись в глук краю, армія набирала рекрутів та доповняла свої частини. Так ми набирали досвіду в переведенні мобілізації, вишколенні та забезпечення війська, та пізнавали психічну сторінку нового армейського матеріялу.

Стрінувшись з повстанцями під Ходорковом, Корніном, Брусилловом та Макаровом ми пізнали їх малу боєву вартість та зрозуміли, що створити і завести лад в державі зможе лише добре вишколена, карна, правильна армія і ця армія мусить держати свою залізну руку над повстанцями партизанами.

Вічна тривога про наше запілля, навчила нас розуміти вагу сприятливих границь, які дали б змогу армії спокійно перевести свою організацію та забезпечити її потрібними воєнними матеріялами. Ми вчилися розв'язувати всі питання, зв'язані з політикою.

Колиж по цілоденнім поході і боях ми зайшли в село, то і тут наша наука не кінчилась. На квартиру заходили представники села з запитанням: Як організувати сільську владу? Що робити з большевицькими комітетами бідноти? Як перевести збір збіжжя, земельну реформу, прохарчування армії? Які гроші будуть в обігу? і сотні других питань, які висувало щоденне життя мільонів горожан. Це була наша практична наука адміністрації фінансів.

Безперечно можна було навчитись цього і до війни, без цих великих жертв в людях і майні, якби наша молодь думала над цими господарськими, державно-адміністраційними та військовими проблемами та якби вся суспільність була свідомо, що границь держави стережуть не граничні стовпи, але організована воля.